

Подоляк В'ячеслав

*професор кафедри теорії і методики
технологічної і професійної освіти
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШЛЯХОМ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОФЕСІОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

У статті проаналізовано та узагальнено вивчення основ професіології і професіографії, існуючі класифікації світового господарства, народного господарства України і класифікації професій, встановлено закономірний зв'язок між ними й запропоновано методику їх вивчення у загальноосвітніх та вищих педагогічних навчальних закладах.

Ключові слова: професіологія, професіографія, професія, класифікація професій, народне господарство.

В статье проанализировано и обобщено изучение существующих классификации мирового хозяйства, народного хозяйства Украины и классификации профессий, установлена закономерная связь между ними и предложена методика их изучения в общеобразовательных и высших педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: профессия, классификация профессий, народное хозяйство.

The study of bases is analysed in the article and generalized, existent classifications of world economy, national economy of Ukraine classifications of professions, appropriate connection is set between them and the method of their study is offered in general and higher pedagogical educational establishments.

Key words: profession, classification of professions, national economy.

Засвоєння змісту освіти у навчальних закладах має забезпечувати як

загальноосвітню підготовку учнів, так і підготовку до майбутньої професійної діяльності. У «Концепції профільного навчання в старшій школі» зазначено, що введення курсів за вибором та поглиблене вивчення окремих дисциплін на диференційованій основі мають реалізовувати профорієнтаційну мету [1, с. 12–13].

Проблема у загальному вигляді полягає у підвищенні рівня професійної компетентності вчителів, забезпеченні наукового супроводу навчання учнів у основній і старшій школі, обґрунтування змісту навчальних програм на основі застосування активних методів навчання, розробки навчально-методичних комплексів. Вона тісно пов'язана з організацією профорієнтаційної роботи у навчальних закладах, зокрема з метою вдосконалення її змісту у ЗНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про актуальність теоретичних і методологічних проблем професійного самовизначення особистості. Так, у навчальному посібнику «Профорієнтація» В.М. Гладкова ґрунтовно розкрила шляхи формування професійної компетентності майбутніх фахівців у різних галузях, зокрема основи професіології, професіографії та психолого-педагогічні засади організації допрофесійної підготовки школярів, методи психодіагностики [2].

І.В. Родигіна у книзі «Компетентісно орієнтований підхід до навчання» глибоко висвітлила методологічні засади формування компетентностей школярів, можливості змісту окремих навчальних предметів та організацію методичної роботи в контексті реалізації вказаної проблеми [3].

Досить цінною, з нашої точки зору, є книга Л.В. Туріщевої «Психологічне супроводження профільного навчання», в якій подано традиційну класифікацію професій, а також фактори, що впливають на її вибір, піднято проблему профпридатності, розглянуто діагностику здібностей школяра та особливості підготовки педагогів для роботи в профільних класах [4].

Однак, в наведених працях лише започатковано розв'язання проблеми, яку ми визначили, зокрема традиційно викладено класифікацію професій за одним або двома критеріями. В них практично відсутній системний підхід до класифікацій світового господарства і господарства України, що значно звужує коло професій для ознайомлення учнів і спрощує зміст сучасної системи профорієнтації, а в цілому, не сприяє підвищенню компетентностей учнів щодо їхнього самовизначення.

Метою (ціллю) статті є поглиблений аналіз вивчення основ професіології і професіографії, класифікацій професій, структур світового

господарства, і пошук взаємозв'язків для ефективного професійного самовизначення та самовиховання особистості учня загальноосвітнього навчального закладу та підвищення компетентностей майбутніх учителів.

Завданнями статті є застосування аналітичних методів до класифікацій професій, структур світового господарства та розробка логічної схеми взаємозв'язків між структурами і класифікаціями для поглиблення змісту системи профорієнтації; пошук ефективних шляхів для обґрунтованого професійного самовизначення та самовиховання особистості.

У Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) відзначається, що дванадцятирічна школа – економічно доцільна і ефективна форма зайнятості молоді 17–18-річного віку, яка в умовах конкуренції на ринку праці далеко не завжди може знайти роботу [1].

Однак, слабким місцем сучасної школи, як зазначено у Концепції, є несформованість у частини її випускників належного рівня національної свідомості, достатньої життєвої компетентності тощо. Серед недоліків – недостатні вміння учнів вільно використовувати здобуті знання для розв'язання практичних завдань, аналізу нестандартних ситуацій. Зміст шкільної освіти і структура недостатньо враховують необхідність диференціації навчання залежно від нахилів, здібностей, життєвих планів школярів. Усе це гальмує різнобічний розвиток дітей, негативно впливає на мотивацію учіння, стан здоров'я.

Формування в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, технологічної, комунікативної, соціальної і професійної компетентності на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності є одним із фундаментальних завдань суспільства.

Як зазначає академік НАН України, Президент АПН України В.Г. Кремень, серед завдань шкільної освіти – надання кожній людині засобами освіти компетентностей, які важливі для успішного життя в глобальному, конкурентному і змінному середовищі; наукове і навчально-методичне забезпечення допрофільної підготовки учнів з метою їхньої орієнтації і сприяння обґрунтованому вибору профільного навчання в старшій школі [5].

Серед завдань загальноосвітньої школи – забезпечення різнобічного розвитку індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, учнівських орієнтацій, задоволення інтересів і потреб; виховання школяра як життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати

самостійний вибір; виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й успішного оволодіння майбутньою професією.

Відомо, що сучасний світ не тільки насичений різноманітною інформацією, що зростає лавиноподібно, він ще й надзвичайно технологічний, тому загальноосвітня школа має створити всі умови для достатнього оволодіння учнями життєво необхідними політехнічними знаннями, уміннями і навичками.

У 12-річній школі важлива роль належить трудовій підготовці учнів, що забезпечить ознайомлення з основами сучасного виробництва, основними технологічними процесами, основами технологічної творчості, сільськогосподарського дослідництва тощо; сприятиме набуттю навичок роботи знаряддями праці різних рівнів досконалості (від ручних до автоматизованих, у т.ч. комп'ютерною технікою): формуватиме технологіко-конструкторські, економічні та екологічні знання і вміння.

Зрозуміло, що трудова підготовка має сприяти професійному самовизначенню школярів, формуванню в них якостей, необхідних для трудової діяльності в різних сферах виробництва, обслуговуванні, побуті, подальшому навчанні учнів та їхньому професійному удосконаленні.

Відомо, що трудове навчання, як основна форма трудової підготовки, відбувається у старших класах за відповідним профілем школи і, за умови поглибленого трудового навчання, може здійснювати професійну підготовку на рівні кваліфікованих виконавців з певних професій і фахових спеціалізацій [6].

Сформульовані мета і завдання потребують поглибленого опанування майбутніми вчителями трудового навчання змісту різних навчальних дисциплін, серед яких «Профорієнтація та методика профорієнтаційної роботи». Однією з тем цієї дисципліни є «Теорія і методика проведення профосвіти серед учнів» як початкового елемента системи профорієнтації школярів.

Дана тема потребує розуміння студентами як класифікації сучасного багатогалузевої економіки, виробництва, так і класифікації професій і спеціальностей. Однак у науковій літературі єдиного підходу щодо критеріїв класифікацій поки що немає, тому варто провести аналіз існуючих підходів і запропонувати для вивчення найбільш поширені класифікації професій (спеціальностей), знайти взаємозв'язки з економікою та виробництвом, що значно поглибить знання майбутніх учителів.

Для вирішення поставлених завдань нами проведено поглиблений аналіз світового господарства та виявлено, що світове господарство є багатогалузевим, у ньому зайняті працівники майже 120 тисяч професій і спеціальностей. Тому молодій людині-учневі самотійно важко визначитися у цьому величезному світі професій, вона потребує кваліфікованої допомоги з боку педагогів, психологів, профорієнтаторів, працівників служб зайнятості населення тощо.

Так, Філіпченко А.С. пропонує структуру класифікацій сучасного господарства, що має назву «Постмодерністська класифікація» і включає:

1. Функціональні ситуси: 1.1. Науковий; 1.2. Технологічний; 1.3. Адміністративний; 1.4. Культурний.
2. Інституціональні ситуси: 2.1. Економічні підприємства; 2.2. Державні бюро; 2.3. Університети та наукові комплекси; 2.4. Соціальні комплекси; 2.5. Військові комплекси.

У Сполучених Штатах Америки, країнах Європи застосовується дещо інша класифікація світового народного господарства, а саме: 1. Сільське господарство; 2. Цивільне будівництво; 3. Примітивні технології; 4. Військова техніка; 5. Хімія і верстатобудування; 6. Енергія; 7. Транспорт; 8. Машинобудування; 9. Медицина; 10. Вимірювальні прилади; 11. Засоби комунікації; 12. Електроніка; 13. Обчислювальна техніка; 14. Космос.

Серед країн колишнього Радянського Союзу і в Україні поширена галузева (традиційна) класифікація господарства: 1. Слюсарні і збирально-налагоджувальні. 2. Спеціалісти радіотехніки і зв'язку. 3. Операторсько-диспетчерські. 4. Наладочні. 5. Інженерно-конструкторські. 6. Транспортні. 7. Будівельні. 8. Сільського і лісового господарства. 9. Пов'язані з обробкою деревини, металу, тканиною. 10. Фінансово-економічні і торгівлі. 11. Медичні. 12. Військові. 13. Педагогічні. 14. Юридичні. 15. Професії мистецтва. 16. Професії літературної праці [7].

Використовується також уточнена галузева класифікація господарства:

1. Галузі натурального виробництва: 1.1. Промисловість. 1.2. Сільське, лісове і рибне господарство. 1.3. Транспорт і зв'язок. 1.4. Будівництво. 1.5. Торгівля і громадянське харчування. 1.6. Матеріально-технічне постачання і збут. 1.7. Інформаційно-обчислювальне обслуговування. 1.8. Операції з нерухомим майном. 1.9. Загальна комерційна із забезпеченням функціонування. 1.10. Геологія і розвиток надр. 1.11. Геодезична та гідрометеорологічна служби. 1.12. Виробничі види побутового обслуговування населення. 1.13. Інші види діяльності сфери матеріального виробництва.
2. Галузі нематеріального виробництва: 2.1. Житлово-комунальне господарство. 2.2. Певні сфери побутового обслуговування. 2.3. Охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення. 2.4. Освіта. 2.5. Культура і мистецтво.

2.6. Наука і наукове обслуговування. 2.7. Фінанси, кредит, страхування, пенсійне забезпечення. 2.8. Управління. 2.9. Об'єднання громадян [8].

Аналіз національного господарства України свідчить, що найбільш поширена в наш час узагальнена класифікація господарства України: 1. Промисловість: 1.1. Важка; 1.2. Легка; 1.3. Харчова. 2. Комплекси: 2.1. Машинобудування; 2.2. Виробництво конструкційних матеріалів та хімічних продуктів; 2.3. Паливно-енергетичний; 2.4. Мінерально-сировинний; 2.5. Агропромисловий (сільське господарство); 2.6. Транспорт та зв'язок; 2.7. Капітальне будівництво. 3. Сфера послуг: 3.1. Торгівля; 3.2. Громадське харчування; 3.3. Побутове обслуговування; 3.4. Комунальне господарство. 4. Охорона здоров'я, спорт. 5. Військово-промисловий комплекс.

У методологічному та методичному аспектах, з професіології і професіографії, на наш погляд, досить цінною є класифікація галузевих функцій у зв'язку з предметами (об'єктами) професійної діяльності людини, яку умовно можна представити у вигляді так званої квадратної матриці або «шахівниці» (вісім рядків і вісім стовпчиків), що включають назви: людина (А), інформація (В), фінанси (С), техніка (D), мистецтво (Е), тварини та рослини (F), вироби та продукти (G), природні ресурси (H) та вісім функцій: управління (1), обслуговування (2), освіта (3), оздоровлення (4), конструювання (5), дослідження (6), захист (7), контроль та оцінка (8).

Наведена класифікація у вигляді «шахівниці» – це квадратна матриця, яка значно розширює уявлення учнів про предмети (об'єкти) праці, знайомить їх з широким колом видів діяльності, переліком різних наук, які функціонують у процесі професійної діяльності. Проте в подальшому варто учням знаходити зв'язки між окремими видами діяльності та конкретними професіями, необхідних для здійснення працівниками певних функцій. Наприклад, якщо учень об'єктом праці по горизонталі визначає людину (А), а по вертикалі – функцію «управління», тобто квадрат «Людина-управління», то його змістом є: 1. Державне та муніципальне управління. 2. Менеджмент організації. 3. Управління персоналом. 4. Політологія.

Отже, «шахівниця» як дидактичний засіб у методологічному та методичному аспектах – це один зі шляхів підвищення компетентностей учня загальноосвітнього навчального закладу в галузі професійної діяльності людини щодо вибору ним майбутнього профілю навчання у ЗНЗ, професійно-технічному або вищому навчальному закладі, що сприятиме обґрунтованому самовизначенню та самовихованню особистості.

Таким чином, порівняльний аналіз структури світового господарства та господарства України свідчить про велику строкатість щодо кількості і назв галузей, виробництв, видів трудової діяльності людини. Серед класифікацій – класифікації Філіпченка, Оксфордського університету, колишнього Радянського Союзу (галузєва), узагальнена класифікація господарства України, класифікація галузевих функцій у зв'язку з предметами (об'єктами)

професійної діяльності людини (матрична або «шахівниця») та інші.

Різні галузі світового господарства та господарства України у своїх межах потребують підготовки відповідних працівників певних професій і спеціальностей, які в свою чергу класифікуються за різними критеріями. Тому варто провести поглиблений аналіз існуючих класифікацій професій з метою дидактичного відбору для учнів загальноосвітніх та інших навчальних закладів, зокрема для підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Існують такі класифікації професій, зокрема класифікації за Струмиліним, Мюнстербергом, Клапаредом, Титовим, Коганом, а також класифікація робітничих професій (традиційна), психологічна класифікація професій за функціями та стандартними особливостями, спрощена класифікація професій (за Климовим).

Ознайомлення учнів, студентів із різними класифікаціями структур народного господарства, технологіями виробництва, а саме: «постмодерністською класифікацією» (Філіпченка), класифікацією світового народного господарства, галузевою (традиційною) класифікацією тощо, сприяє поглибленому усвідомленню майбутніми учителями трудового навчання. Узагальнена класифікація господарства України передбачає і забезпечує всебічний зв'язок галузей із класифікаціями різних професій (спеціальностей).

Аналіз критеріїв та класифікацій професій, зокрема класифікації С.Г. Струмиліна, Мюнстерберга, Клапареда, В.М. Когана, І.П. Титова, класифікації робітничих професій, психологічною класифікацією професій за їх функціями допоможе учням, майбутнім учителям усвідомити і застосувати узагальнену класифікацію професій (за Є.О. Климовим), що визнана у багатьох країнах світу і є засобом вивчення професійних намірів учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) у навчальній програмі з «Трудового навчання».

Як свідчать результати аналізу, серед дослідників трудової діяльності учнів із метою їхньої профорієнтації існують різноманітні підходи щодо вивчення основ професіології і професіографії, класифікацій технологічної освіти школярів, які можна визначити таким чином: технічна; природничо-наукова; інформаційна; гуманітарно-соціальна; художньо-естетична.

Загальну, допрофільну, профільну та професійну освіту, на нашу думку, можна здійснювати за такими етапами: перший етап – загально технологічний (початковий), що включає 1–4 класи початкової школи; другий – загально технічний (основний) – 5–7 класи; третій – допрофільний – 8–9 класи; четвертий – професійний, 10–12 класи.

У загальноосвітніх закладах України знайомство учнів з основами професіології та професіографії, зокрема структурами світового та національного господарств з певними професіями варто здійснювати на всіх етапах загальної освіти, однак більш системно це необхідно і можливо виконувати у 7–9 класах ЗНЗ, що передбачено новими навчальними планами і програмами.

Таким чином, ознайомлення учнів ЗНЗ зі структурами світового і національного господарств України сприятиме поглибленню та усвідомленню наявності різних класифікацій та логічних зв'язків між ними, що спонукатиме їх до науково обґрунтованого вибору і здобуття майбутньої професійної діяльності, ефективного самовизначення особистості.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці теоретичних та методологічних засад щодо професійного самовизначення та самовиховання особистості у ПТНЗ та ВНЗ, створенні навчально-методичних комплексів дисциплін з урахуванням сучасного змісту світового господарства та динаміки класифікацій професій у навчальних програмах допрофільної підготовки та профільних класах (школах).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Організація профільного навчання в старшій школі / Упоряд. Н. Мурашко. – К. : Шк. світ, 2007. – С. 12–13.
2. Гладкова В.М. Профорієнтація: Навчальний посібник. – Львів : Новий світ. – 2000, 2007. – 160 с.
3. Родигіна І.В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 112 с.
4. Туріщева Л.В. Психологічне супроводження професійного навчання. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 144 с.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К. : Грамота, 2007.
6. Аніскіна Н.О. Організація профільного навчання в сучасній школі. – Х. : Вид. гр. «Основа», 2003. – 176 с.
7. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. – М. : Издательство МГУ, 1995. – 224 с.
8. Сазонов А.Д., Симоненко В.Д., Аванесов В.С., Бухалов Б.И. Профессиональная ориентация учащихся. – М. : Просвещение, 1988. – 223 с.